

A SÁTÁN FATTYA BOLGÁRUL

BESZÉLGETÉS NELLI DIMOVA MŰFORDÍTÓVAL

Dimova Nelli műfordító, két gyerek édesanyja, a tengerparti Várnában született, itt végezte el a német gimnáziumot, majd a Szófiai Egyetem magyar szakán szerzett diplomát. Az ő fordításában jelent meg bolgárul Grendel Lajos, Kosztolányi Dezső és Nagy Zoltán Mihály egy-egy regénye, továbbá Tóth Krisztina első novelláskötete. Különböző periodikákban jelentek meg más fordításai: elbeszélések Mikszáth Kálmántól, Tari Istvántól, Darvasi Lászlótól, regényrészletek Spiró Györgytől és Kós Károlytól, történelmi cikkek és színdarabok Pozsgai Zsolttól és Tasnádi Istvántól. 2015 decemberében Szófiában jelent meg bolgárul Nagy Zoltán Mihály A sátán fattya című regénye, ennek kapcsán beszélgettem vele. Azóta tudomásunkra jutott, hogy hamarosan elkezdődik a kisregény alapján készülő nagyjátékfilm forgatása.

– *Mikor és hogyan ismerte meg A sátán fattya című regényt, illetve annak íróját, Nagy Zoltán Mihályt?*

– 2002-ben Szondi György, a Szófiai Magyar Intézet akkori igazgatójának, meghívására kárpátaljai művészek vendégszerepeltek Bulgáriában, köztük Nagy Zoltán Mihály. Már nem emlékszem, a bemutató előtt vagy után kaptam-e ajándékba A sátán fattya című regényét, de arra igen, hogy egyetlen éjszaka elolvastam. Egy percre sem tudtam letenni, amíg a végére nem értem. Akkor határoztam el, hogy ezt a könyvet lefordítom.

– *Korábban hallott már a szerzőről, ismerte a műveit?*

– Nem, csak az író szófiai látogatása alkalmából ismerkedtem meg vele és műveivel. Miután A sátán fattya Eszterének és családjának sorsa egyszerre elvárásolt és megrázott, mindjárt nekiestem a folytatás, A tölgyek alkonya elolvasásának is. E két regényen kívül két novelláskötetet kaptam Nagy Zoltán Mihálytól, későbbi levelezésünk során pedig küldött pár új novellát is. Nálunk, az Intézetben nem először vendégszerepeltek a határon túli kultúra képviselői, de őszintén szólva, addig én csak az erdélyi irodalom nagyjait olvastam. Onnantól kezdtem nagyobb figyelemmel lenni a határon túli magyar irodalom többi ágára is, amiről fordításaim tanúsíthatnak: egy-egy regény Grendel Lajostól és Nagy Zoltán Mihálytól, regényrészlet Kós Károlytól.

– *Hol tanulta meg a magyar nyelvet?*

– A Szófiai Ohridai Szent Kelemen Egyetemen végeztem magyar szakon. Egyetemi éveim során néhány hónapig részképzésen voltam Budapesten a diplomamunkám megírására, egy-egy alkalommal pedig nyári egyetemen Debrecenben és Zalaegerszegen. Emellett többször is megfordultam Magyarországon, ezenkívül, amióta a Szófiai Magyar Intézet a munkahelyem, mindennap használom a magyar nyelvet.

– *Akkor Kárpátalján még nem járt. Van különösebb oka annak, hogy a magyar nyelvet választotta?*

– Valóban nem jártam még Kárpátalján, de Erdélyben és Felvidéken sem, a Vajdaságban is csak átutazóban Magyarország felé. A magyart pedig azért választottam, mert az egyetemen filológiát akartam tanulni, mégpedig nem akármilyet, hanem egy ritka nyelvet. A görög és a magyar között kellett választanom, s végül a magyar szakra kerültem. Magyarországhoz különösebb kötődésem tulajdonképpen nem volt, kivéve a bátyámmal levelező magyar lányt, akinek képeslapjait és leveleit a Várnában élő egyetlen magyar hölgy fordította le. A másik magyarországi kapcsolatom gyerekkoromban a magyar irodalom volt – imádtam két magyar regényt, az egyik a *Légy jó mindhalálig* volt, a másik pedig az *Álarcosbál*. Később, amikor a magyar nyelvet kezdtem tanulni, teljesen ellentétes érzelmek fogtak el; egyrészt elbűvölt a nyelv dallamossága, másrészt megrémített annak bonyolultsága. Ma már a magyar kultúra, a magyar irodalom egyik legnagyobb tisztelőjének tekintem magamat.

– *A sátán fattya fordítása közben fölmerültek-e speciális problémák, amikor nem, vagy félreértett egy szót? Munkája során nyilván napi kapcsolatban állt a szerzővel, akinél rákérdezhetett a kárpátaljai tájszólásra jellemző kifejezésekre, szófordulatokra, használati tárgyak sajátos elnevezésére, vagy olyan szokásokra, amik ismeretlenek Bulgáriában stb.*

– A regénnyel 2002-ben ismerkedtem meg, bolgár nyelvű kötetként pedig 2015-ben látott napvilágot. Nem volt ez egy rövid út, de szerintem így kellett történnie: lányfejjel elolvasni, érett fejjel lefordítani. Mert ebben a könyvben sok minden van – lélektan, történelem, vallás, néprajz. Olyan dolgokat kérdeztem meg Nagy Zoltán Mihálytól, amelyek első látásra egyértelműnek tűntek, de valami oknál fogva, belső késztetésre dupla megerősítést akartam kapni, ezért a szerzőhöz fordultam. Hála Istennek, hogy így tettem, mert sok esetben a szótárakban találhatóktól teljesen eltérő magyarázatokat kaptam. Nem kevés gondot okoztak például a

temetkezési szokások, amelyek közül a padmalyos és a bárkás temetkezés teljesen ismeretlen Bulgáriában. De kiderült az is, hogy a szerző falujában ezek alatt más értendő, mint az anyaországban. Egy vidéki temetkezési hivatal elnökéhez is fordultam azzal, hogy valóban nincs-e bolgár megfelelője, hát azt válaszolta, hogy nincs. Így lábjegyzetet kényszerültem használni, annak ellenére, hogy a szerző nem nagyon szereti, de például a békekölcsön fogalma szintén nem mond semmit a bolgár olvasóknak – meg kellett magyarázni. Másik gondom az volt, hogy a bolgár olvasók nem ismerik a kárpátaljai magyarság történetét. De ha arra gondolunk, hogy Bulgáriában is, Ukrajnában is hasonló diktatúrában éltünk, hogy ránk is kényszerítettek sok mindent, ami mentalitásunktól, életmódunktól távol állt, ebből sejthető hogy az olvasóknak, akár a fiataloknak is, akik nem ebben a kontextusban nevelkednek, lehetne fogalmuk arról, hogy milyen is volt az a korszak. A szerző türelmesen, pontossággal és gyorsan válaszolt a kérdéseimre. Számomra nagyon fontos, hogy a fordítandó könyvet magaménak érezzem, hogy megértsem mindazt, amit a szerző elméjével és érzelmeivel ért el. Azt hiszem, *A sátán fattya* fordítása közben a legnagyobb nehézség a regény sajátos ritmikája volt. Hasonlattal élve: néhol szemerkélt, néhol meg szakadt az eső. Ez volt a nagy kihívás a számomra. A regény sajátos tördeléséből adódó feszültséget, a múlt század 40–50-es éveire jellemző falusi beszédmódot, a regény „ízét” sokkal nehezebb volt átadni, mint magukat a szavakat. Többször hangosan felolvastam a szöveget, hogy halljam, sikerült-e átmenteni azt a hangulatot, amit a magyar szövegben érzékeltem.

– *Na és sikerült?*

– Az elismerő kritikai visszajelzések szerint igen, de meglátjuk, mit fognak mondani maguk az olvasók.

– *Ön szerint mi a közös és van-e kirívó különbség magyarok és bolgárok között?*

– Lexikológiai és nyelvtani vonatkozásban semmi közös nincs. Hasonlóságok a mentalításban találhatóak, na és a történelemben. Mind a kettő kis nép, mind a kettő sokat szenvedett, nem egyszer került kiszolgáltatott helyzetbe. Nagyon becsülöm a magyarok bátorságát, azt, hogy minden nehézség ellenére, a következményektől nem visszariadva szemben tudtak állni a nagyhatalmakkal, kiutat kerestek kilátástalan helyzetekből.

– *A sátán fattya bolgár nyelvű fordításának kiadója korábban is vállalkozott magyar művek, ezen belül az elszakított részek irodalmi alkotásainak*

megjelentetésére? A bolgár olvasók mennyire ismerik a kortárs magyar szerzőket, és – adott esetben – Nagy Zoltán Mihály regényéből megértik majd, mi történt a távoli Kárpátalján a szovjet csapatok bevonulását követően?

– Tudommal az Ergo Kiadó katalógusában több mint 20 bolgár fordított magyar könyv szerepel, de ezek között Nagy Zoltán Mihály regénye az első határon túli magyar mű. Az az igazság, hogy minden – főleg pénzügyi – nehézség ellenére Bulgáriában kiadják a magyar irodalmat, de sajnos, kevesebben olvassák, mint a „nagy nyelvekről” fordított, sokkal inkább előnyben részesített, reklámozott műveket.

Ami *A sátán fattya* háttérét illeti, szerintem a bolgár olvasó meg fogja érteni. Ne felejtjük el, hogy mi is hasonló körülmények között éltünk, nálunk is megfordult a „felszabadító” Vörös Hadsereg, volt tévesz, szovjet mintára alapított szervezetek stb. A regény egyes részein, ahol szükségesnek láttam, lábjegyzetben magyaráztam meg a dolgokat.

– A sátán fattya bolgár nyelvű fordítását a múlt év decemberében mutatták be a Szófiai Könyvvásáron. Milyen a regény szakmai és olvasói fogadtatása? Ön kapott-e már visszajelzéseket?

– Még korai az olvasók véleményéről beszélni, mivel a könyv megjelenése óta nem sok idő telt el. A szakmai fogadtatás pedig nagyon pozitív. Mitko Novkov, az egyik legtekintélyesebb bolgár irodalmi kritikus mutatta be a könyvet. Nagyon megdicsérte a regényt és a szerzőt, kiemelte, mennyire fontos, hogy a bolgár olvasók ilyen fajta műveket olvassanak, és nagy örömmre a fordításról is elismerően szólt. Egyik legnagyobb napilapunk újságírója a 2015. év bolgárul megjelent könyvek legértékesebbjei közé sorolta ezt a magyar regényt. Visszajelzések blogokon is vannak, így például azt olvastam, hogy Nagy Zoltán Mihály a főhősnője személye révén mesterien mutatja be a kisemberek sorsát azokban az embertelen években, mindezt versként elbeszélve, továbbá, hogy a regény énekként hat.

– Mitko Novkov kritikai könyvszemléjében külön hangsúlyozza, hogy Nagy Zoltán Mihály az Ukrajnához tartozó Kárpátalján él. Vajon meglepően hat a bolgárookra, hogy egy országban a többségi népességtől teljesen különböző kultúrájú és vallású nemzetiség él? Úgy tudom, Bulgáriában is élnek nemzeti kisebbségek, sőt, bolgár diaszpóra is a környező országokban.

– A bolgárok többsége tudja, hogy a világháborúk után Magyarországgal ugyanaz történt, ami velünk, azaz hogy Magyarország egyes magyarlakta részeit a szomszéd országokhoz, Romániához, Jugoszláviához, Csehszlovákiához csatolták; de talán azt nem tudják, hogy Ukrajnában is élnek

magyarok. A határon túli magyarok sokkal jobban megőrizték nyelvüket és hagyományaikat, mint a bolgár diaszpóra, kivéve talán csak a besszarábiai bolgárokat. Egyébként a bolgárok régóta sok más nemzetiséggel – törökökkel, cigányokkal, örményekkel, oláhokkal stb. – élnek együtt, sőt szociológusaink egyenesen bolgár etnikai modellről szoktak beszélni.

– *Hogyan konkretizálhatnánk az említett irodalomkritikus méltatását? A magyar olvasókat bizonyára érdekli, hogy egy bolgár kritikus hogyan vélekedik egy kortárs magyar regényről.*

– Mitko Novkov szerint nagyszerű a regény nyelvezete, azt mondja, hogy a mű megrázóan hat az olvasókra. Ukrajna tekintetében viszonylag ismeretlen ez az időszak a bolgárok számára, de talán mégsem annyira, mert ebből a 45 évig tartó megpróbáltatásból nekünk, bolgároknak is alaposan kijutott. A regény sötét történelmi időszakokra és helyszínekre vet fényt, amelyeket Timothy Snyder nem véletlenül nevez „vérmezőknek”. A regényben is sok a vér, a halál, de nem azért, mert a könyv ezt így akarja, hanem azért, mert ezek nélkül nem lenne hiteles. A kárpátaljai magyarok sorsa annyiban különbözik a mienktől, hogy őket idegen, orosz csizma taposta, míg nálunk, Bulgáriában, a sajátunk volt; olyan embereké, akik szinte szó szerint fürödtek az általuk kiontott vérben, azt állítva, hogy a hazáért harcoltak – valójában azonban éppúgy megtorlatlanul erőszakoskodtak és öltek, mint Nagy Zoltán Mihály regényében. Nagy vonalakban erről szól Mitko Novkov könyvajánlója.

– *Lesz-e folytatás? Tervezi-e Nagy Zoltán Mihály újabb, esetleg más kárpátaljai író műveinek fordítását?*

– Szeretnék a bolgár olvasókhoz minél több olyan kiváló és értékes műveket eljuttatni, mint amilyen *A sátán fattya*; ha találok ilyet és megfelelő kiadót, akkor igen.

– *Köszönöm a beszélgetést! További sikerekben gazdag munkát kívánok, remélem hamarosan egy újabb magyar mű bolgár fordításának megjelenése kapcsán folytathatjuk!*

KÉRDEZŐ: *LENGYEL JÁNOS*